

ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ» В СУЧАСНІЙ СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Сучасна наука потребує використання категорій, зорієнтованих на бачення людей і аналіз умов їх життя в конкретній країні та регіонах. Незважаючи на популярність категорії «якість життя», єдине визначення, зміст, методика виміру відсутні. З одного боку, це пояснюється семантикою поняття – життя передбачає його аналіз на макро-, мезо-, мікрорівнях. З іншого боку, категорія «якість» означає певну визначеність предмету, на основі якої він вирізняється серед багатьох інших. Тобто категорія «якості» може бути співвіднесена не тільки з категоріями кількості і міри, але і з категоріями системи, структури і організованості.

Складність у визначенні якості життя населення пояснюються змішуванням рівнів аналізу – в конкретному дослідженні певних соціально-економічних процесів відбувається переплетення макро-, мезо- і мікрорівня аналізу. Але при цьому ми повинні мати на увазі специфіку кожного з рівнів. Макрорівень передбачає дуже широкий контекст, в рамках якого розглядається дана категорія. Концепція якості життя населення входить до загальновизнаної теорії суспільного прогресу Д.Белла, який використовує її для характеристики сучасного суспільства, визначаючи вимоги кращого життя по двох фундаментальних сферах здоров'я і освіта [1]. Операціоналізація поняття на макрорівні може і не включати детально опрацьованих емпіричних індикаторів, головна мета – визначити перспективні лінії соціального аналізу. На мезорівні «якість життя» стає найважливішою складовою концепції «людського потенціалу», «потреб населення», «людського розвитку», «сталого (збалансованого) розвитку», «соціальної безпеки» тощо. Тут безпосередньо вимірними характеристиками приділяється значно більше уваги. Найчастіше оцінка якості життя виступає в двох формах об'єктивній і суб'єктивній, тобто як ступінь відповідності

умов життя, задоволення потреб і інтересів науково обґрунтованим показникам і як задоволеність своїм життям самих людей. Хоча наш досвід проведення типізації регіонів України за особливостями формування якості життя дозволяє говорити про типи регіонів зі своїми характерними ознаками умов життя та якісних характеристик населення. Тобто вказувати на регіональні особливості, а не ступінь відповідності стандартам, які ще тільки належить розробити і які залежать від географічних особливостей відтворення якості життя населення. На мікрорівні якість життя населення співвідноситься з концепціями соціальної політики на місцевому рівні і ще більше із суб'єктивним відчуттям життя.

Дві проблеми належить вирішити в недалекому майбутньому. Перша полягає у тому, що існує потреба опрацювати категорію «якість життя» в рамках класичної суспільно-географічної методології, що дозволить системно оцінити її пізнавальний потенціал і можливості практичного використання. Друга проблема – це створення власне концепції якості життя для сучасного українського суспільства, яка б спиралась на якісні сторони життя саме нашого суспільства.

Аналізуючи різні класифікації суспільно-географічних дисциплін (М.Д.Пістуна, О.І.Шабля, О.Г.Топчієва, Е.Б.Алаєва та ін.) слід визнати, що ЯЖН, будучи міждисциплінарною категорією на загальнонауковому рівні, залишається такою ж самою категорією і у колі суспільно-географічних наук, хоча лідерство в її опрацюванні належить *соціальній географії*. Це підтверджується думкою різних фахівців щодо виділення в рамках соціальної географії „географії сфери послуг», „географії споживання», „географії способу життя географії поведінки», „сакральної географії» та інших нових напрямів, покликаних найглибшим чином розкрити соціальне життя людини. Причому спосіб життя населення, який у радянські часи нерідко виступав синонімом ЯЖН, визнається вузловим системним параметром вимірювання розвитку – якісних змін, якими охоплена вся система (суспільство).

З суспільно-географічної точки зору, не доцільно ототожнювати якість життя населення з „якістю товарів чи послуг”. Якість життя населення – це унікальне поєднання характеристик рівня життя (в його широкому розумінні) з унікальним способом життя територіальної спільності людей, природними і соціально- економічними умовами, географічними особливостями розвитку і, звісно, соціально-демографічними характеристиками самого населення (рис.1).

З рис. 1 видно, що рівень життя визначається через економічні, соціальні, екологічні і інші зовнішні умови існування населення в їх поєднанні з певним способом життя населення. Категорія „добробут” відображає крім цього тандему ще і стан самого населення в соціально- економічній реальності його фактичного життя. Зрештою, якість життя включає всі ці характеристики, а також конкретний суспільно-географічний, „позиційний” контекст розгортання процесу соціального розвитку у відповідній геополітичній, гео економічній системі координат. Зазначимо, що ми не взяли до уваги природно- ресурсні умови формування якості життя населення, розуміючи при цьому їх значимість.

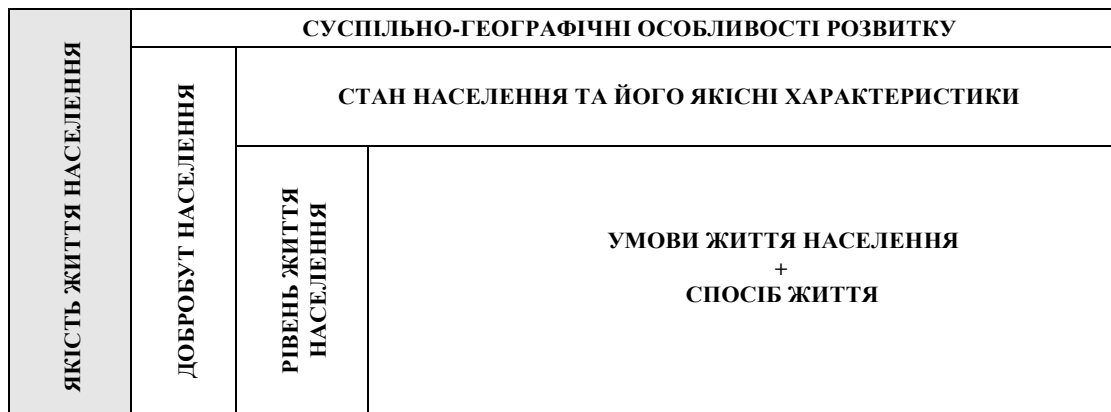

Рис.1. Місце категорії „якість життя населення в ряду близьких категорій

За допомогою якості життя населення характеризуються суттєві обставини життя конкретної територіальної спільності людей, які, крім іншого, визначають і ступінь свободи, реалізації прав людини. Фактично це – характеристика дієздатності соціуму в конкретних суспільно-географічних,

макроекономічних і політичних умовах. За нашою думкою, якість життя населення знаходиться на більш високій сходинці ієрархії по відношенню до розглянутих вище понять.

Враховуючи постулати концепції збалансованого розвитку, вважаємо за доцільну наступну трактовку категорії: *якість життя населення – це категорія, що характеризує умови життєдіяльності та стан населення у конкретному середовищі з точки зору його здатності забезпечувати відновлення і збалансований розвиток суспільства.*

Дане визначення в подальшому може бути уточнене і деталізоване, однак, головним, на наш погляд, є те, що в ньому фіксується багаторівнева система умов життєдіяльності і стану населення, що визначається особливостями сучасного розвитку суспільства в тому чи іншому регіоні, домінуючим способом виробництва і життя в ньому. З розгляду виключаються індивідуально-особистісні сторони життєвої обстановки, ті особливості життя, які пов'язані з національними традиціями, звичками, або характерні для окремих прошарків населення (найбагатшої його частини чи, навпаки, – біднішого населення). Поняттям якості життя населення повинні охоплюватися, по-перше, масові риси умов життя, праці і побуту і відповідаючі цим умовам медико-демографічні та інші характеристики населення, по-друге, специфічні риси, характерні для сучасного етапу розвитку України в умовах трансформації економіки і глобального впливу.

Якість життя населення – це певний ступінь однорідності ознак середовища життєдіяльності і характеристик регіонального соціуму, що дозволяють йому відігравати свою роль в соціально- економічному розвитку країни. На перший план тут виходить гносеологічний аспект – йдеться про властивості, особливості перебігу процесів в регіонах як геосоціосистемах, що означає, як вже давно констатують фахівці, «множинність їх системних представлень» [3, с.8].

Схема включає чотири великі підсистеми аспектів, що визначають якість життя і характеризують взаємозалежні процеси в четвірці: «населення – виробництво – природне середовище – соціокультурне середовище»: економічні, соціальні, екологічні та духовні. У свою чергу вони розділені на більш дрібні, але не менш комплексні блоки індикаторів, які дають уявлення про рівень розвитку окремих сфер життєдіяльності чи сприятливість певних типів ситуацій. Таке виділення є, звичайно, умовним – окремі конкретні показники можуть бути складовими одночасно декількох компонентів чи блоків. Розвиваючи методологічні ідеї вчених Інституту географії НАНУ, які справедливо стверджують, що для визначення складних категорій «... має використовуватися множина показників передусім тому, що кожен з них, взятий окремо, в т.ч. показник валового суспільного продукту, є слабким..., щоб повністю відобразити економічний і соціальний розвиток» [1, 2], вважаємо значну кількість складових, взятих до аналізу, не недоліком, а перевагою даної роботи.

З другого боку, на регіон, як геосистему, діє низка факторів, в т.ч. «зовнішніх», які впливають на формування характеристик умов життя і стану населення, іноді цей вплив може мати вирішальне значення для формування соціальних чи соціально-економічних процесів. В якості факторів суттєвого впливу на якість життя населення нами виділено окремі суспільно-географічні атрибутивні елементи (потенціал суспільно-географічного положення, забезпеченість населення ресурсами території), урбанізаційну структуру, як ознаку проникнення «міського» модернізованого способу і умов життя та «надпросторові» аспекти розвитку (різні форми глобалізаційного впливу). Все це дає підстави казати про відтворення певних типів якості життя населення в тій чи іншій країні чи регіонах однієї країни.

Список літератури:

1. Горленко И.А., Руденко Л.Г., Малюк С.Н., Лебедь Н.П. Сбалансированное экономическое, социальное и экологическое развитие территории (экономико-географические аспекты). – К., 1991. – 56 с.

2. Проблемы комплексного развития территории / И.А.Горленко, Л.Г.Руденко, С.Н.Малюк и др. – К.: Наук. думка, 1994. – 296 с.
3. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. – К., Одесса: Выща школа. Головное изд-во, 1988. – 187 с.